

ЧАСОПИС «ВОЛЫНСКИЕ ЕПАРХИАЛЬНЫЕ ВЕДОМОСТИ» ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ВОЛИНСЬКОГО РЕГІОНУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

В статті розглядається історико-краєзнавча спадщина неофіційної частини часопису «Волынские епархиальные ведомости». Аналізуються краєзнавчі дослідження та проблеми у висвітленні священників-краєзнавців Волині на сторінках часопису протягом другої половини XIX – початку XX ст.

Ключові слова: священники – краєзнавці, неофіційна частина, «Волынские епархиальные ведомости», історико-краєзнавчі дослідження, історико-статистичні описи, повітові містечка.

Історичне краєзнавство Волині XIX – початку XX ст. розвивалося в загальному контексті розвитку історичної науки в Україні. Хоч в губернії не було крупних навчальних, культурологічних центрів, краєзнавчий інтерес виникає та розвивається в середовищі місцевої інтелігенції: серед державних службовців, журналістів, сільських священників, викладачів Кременецької (Волинської) духовної семінарії.

Про роль та значення епархіального часопису «Волынские епархиальные ведомости» другої половини XIX – початку XX ст., як одного з організаторів краєзнавчого руху на Волині досі немає комплексних ґрунтовних досліджень. Висвітлені часописом матеріали неофіційної частини частково розглядалися у монографіях з історичного краєзнавства України Л.Баженова [1], А.Зінченка [5], В.Прокопчука [13], О.Кошеля [8], І.Ярмошика [15] та в окремих доповідях регіональних історико – краєзнавчих конференціях Волині. Наукова значущість історико-краєзнавчої спадщини неофіційної частини часопису «Волынские епархиальные ведомости» обумовлюється тісним зв'язком з встановленням та розвитком історичного краєзнавства Волині другої половини XIX – початку XX століття.

У вітчизняній історіографії відсутні наукові праці, які б комплексно досліджували проблему визначення місця і ролі часопису «Волынские епархиальные ведомости», його історичної спадщини в національно-духовному та історико-краєзнавчому житті України 1867 – 1917 р.

Епархіальна влада першою зрозуміла всю важливість, доцільність і перспективність створення та діяльності під своїм контролем краєзнавчих товариств і осередків. Хоча при цьому ставила прагматичну мету – звести діяльність науковців і краєзнавців до вузько конфесійних завдань і спрямувати їх на протидію з католицизмом і польською ідеологією [9, с. 242].

«Волынские епархиальные ведомости» виходили в м.Кременці при Кременецькій духовній семінарії (хоча друкувалися при Почаївській Лаврі) з вересня 1867 р. до 1917 р. Одним із головних призначень неофіційної частини даного періодичного видання була організація та створення історико-статистичних описів епархії, її церков та парафій, населених місць та опублікування краєписів таких нарисів [2, с. 173].

Яскраве сузір'я талановитих редакторів, які відкрили доступ до неофіційної частини видання усім бажаючим для публікації історичних та документальних досліджень, описів, нарисів і повістей, перетворило епархіальні «Ведомости» спочатку в головний осередок, а згодом – в основну опору краєзнавчих товариств і стали унікальним явищем і базою формування та розвитку наукового регіонального дослідництва та його популяризації.

Щоб зацікавити духовенство краєзнавчими дослідженнями, редакція «Ведомостей» уже в перших числах помістила відозву до сільських священників збирати акти і документи з історії краю, статистичні відомості про епархію та її населення. За кілька перших років у часописі було оприлюднено значна кількість краєзнавчих описів, нарисів з історії міст і сіл, церков і парафій, котрі викликали значний інтерес громадськості до минулого своєї землі, активізували регіональне дослідництво [3].

На сторінках «Волынских епархиальных ведомостей» протягом 1867–1917 рр. подавалися дослідження різної тематики по історії України, та Волині зокрема. «Волынские епархиальные ведомости» взяли на себе місію розвивати регіональні дослідження, стали одним з головних організаторів краєзнавчого руху, своєрідним клубом для місцевих пошуковців. За

півстоліття у «неофіційній частині» журнал опублікував понад 200 подібних матеріалів, авторами яких були у переважній більшості священники або викладачі духовно-учбових закладів Волині.

Вперше систематизував наукові та краєзнавчі публікації і назвав прізвища їх авторів волинський краєзнавець Ігор Лозов'юк у рідкісному виданні «Bibliografia artykułow naukowych ogłoszonych w «Wołyńskich Eparchialnych Wiadomościach»», що побачило світ 1938 року у м. Рівному окремих відбитком з «Rocznika Wołyńskiego» [16, с. 367-439]. Автор продовжив традиції бібліографічних покажчиків подібних видань, що регулярно випускалися у дореволюційний час. У дослідженні вміщено понад 30 прізвищ священників – краєзнавців, загальновідомих, як А. Сендульський, В. Переговський, А. Хойнацький, М. Теодорович, Л. Рафальський, так і мало знаних серед широкого загалу. Уже трохи згодом, житомирський краєзнавець Роман Кондратюк, дещо доповнив біографії деяких священників та подав у широкий загал [6, с. 245-248].

Найбільша кількість досліджень та розвідок на сторінках «Волинских епархиальных ведомостей» відводиться історико-статистичному опису церков та монастирів, а також містечок Волинської єпархії. При написанні нарисів дослідники широко використовували документальні джерела, насамперед церковні літописи і хроніки. Своїми історико-статистичними описами багатьох населених пунктів Волині, закладено основу подальшого системного вивчення й висвітлення її пам'яток та минувшини.

На шпальтах часопису побачили світ зібрані раніше парафіяльними священниками відомості з історії та старожитностей Волині. В перших номерах часопис помістив підготовану протягом 1865 – 1867 рр. працю свого редактора М.І.Петрова «Краткие сведения о православных монастырях Волынской епархии, в настоящее время не существующих» [12]. Подаючи на основі опрацьованих рукописних джерел головні віхи історії відомих волинських православних монастирів, автор дає аналіз стану пам'яток, їх теперішнього стану. Саме дослідження такого роду на даний час є головним підґрунтям для розвитку історичного пам'яткознавства волинського регіону.

Деякі дослідження з історії повітових містечок Волині на сторінках часопису взагалі вперше подавалися як хронологічно викладена історія населеного пункту. Серед таких досліджень варто виокремити доробок Василя Переговського. Серед праць Переговського особливу увагу заслуговує дослідження історії повітового міста Старокостянтинова, розміщеного на сторінках декількох номерів «Волинских епархиальных ведомостей» за 1881 р., що також вийшло окремих виданням у Житомирі. Саме історія Старокостянтинова Переговського стала першою вітчизняною друкованою працею з історії міста [10].

Некролого-мемуарні життєписи відомих у минулому діячів церкви подавалися у часописі зразком діяльності, орієнтували сучасників на великі устремління. Національно-духовне значення мали біографічні публікації про діяльність видатних просвітителів, єпископів, церковних діячів та святих [9, с. 244].

Підтримав дану тематику й священник Стефан Барановський. На сторінках «Волинских епархиальных ведомостей» опублікував більше двох десятків публікацій краєзнавчого характеру. Декілька його праць висвітлюють науково освітній і культурний розвиток регіону в середньовіччі. «Дерманский настоятель Мелетий Смотрицкий, как деятель в пользу соединения православных с униатами (1627 – 1629 гг.)» [2].

Недарма в перших номерах «Ведомостей» була опублікована стаття «Епархиальная летопись. Древность Почаевской Лавры», де автор намагається логічно пояснити, коли була закладена Почаївська Лавра, посилаючись на ряд джерел. Почаївська Успенська Лавра у 1831 році повернулася до православних від базиліан. І була віднесена до лавр російської церкви у 1832 р., до того ж займає в їх рядах 4 місце. Автор прослідковує історію Лаври від князя Володимира до XVIII ст., розповідається легенда, коли Мати Божа залишила слід нагорі Почаївській, де і виник монастир [7].

Серед постійних дописувачів журналу варто згадати А. Сендульського, який присвятив ряд статей історії православних, монастирів Волині, які зникли під натиском католицизму та уніатства. Окремі статті присвячені активним захисникам православ'я на Волині: Іову Почаєвському та князю Федору Острозькому [14, с. 149].

Своїми публікаціями про наукову діяльність духовенства та історико – статистичними описами церков та парафій часопис стимулював розвиток краєзнавчих досліджень в Україні,

незважаючи на антиукраїнську політику царизму. Часопис відіграв важливу роль в збереженні священниками Правобережної України національних ознак у ставленні культури та історії. Хоча цей пласт наукового та культурного життя краю і є предметом вивчення сучасних науковців, все ж багато прізвищ справжніх подвижників своєї справи й досі залишаються маловивченими. Майже не розроблені їх біографії, науково-краєзнавчий доробок та подальші долі, тому в подальшому планується систематичне та різнобічне вивчення та дослідження даного напрямку в дисертаційному дослідженні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Баженов Л.В. Историчне краєзнавство Правобережної України XIX - на початку XX ст. – Хмельницький, 1995.
2. Барановський С. Дерманский настоятель Мелетий Смотрицкий, как деятель в пользу соединения православных с униатами (1627 – 1629 гг.) // Волыньские епархиальные ведомости. (далі ВЕВ) – 1875. - №19.
3. ВЕВ.– 1867. - №1. – часть неофициальная.
4. Гаврилюк С. Историчне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок XX ст.). – Луцьк, 2002.
5. Зінченко А. Благовість національного духу: Українська церква на Поділлі в першій третині XX ст., – К., 1993.
6. Кондратюк Р.Ю. Священники – краєзнавці Волині // Житомирщина на зламі тисячоліть. Матеріали міжнародної наукової конференції – Житомир, 2000.
7. Епархиальная летопись. Древность Почаевской Лавры // ВЕВ. – 1867 – 1868. - №2 – 8, 16, 18.
8. Кошель О.М. Між церквою і наукою. Историчний нарис діяльності Подільського церковного історико-археологічного товариства (1865-1920). – К., Кам'янець-Подільський, 1998.
9. Кошель О.М. Роль «Подольских епархиальных ведомостей» и «Волыньских епархиальных ведомостей» у становленні та розвитку історичних регіональних досліджень // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Т.4. – Кам'янець-Подільський, 2004.
10. Лукашук В.С. Василь Переговський – дослідник історії Старокостянтинова // Наше місто. – 2008. - № 28 (233). – 3 липня.
11. Мілясевич І.В., Левитська О. Ю. Бібліографічна культура журналу «Волыньские епархиальные ведомости» // Звягель древній і вічно молодий: Тези Всеукраїнської наукової краєзнавчої конференції з нагоди 200-річчя утворення Волинської губернії. – Новоград-Волинський, 1995.
12. Петров М.І. «Краткие сведения о православных монастырях Волыньской епархии, в настоящее время не существующих» // ВЕВ. – 1867 – 1868. – №2 – 8, 16, 18.
13. Прокопчук В.С. Краєзнавство на Поділлі. Історія і сучасність. – К., 1995.
14. Ярмошик І.І. Аполоній Сендульський – дослідник історії Волині // Тези наукової конференції до 100-річчя Волинського епархиального давньосховища. – Житомир, 1993.
15. Ярмошик І.І. Историчне краєзнавство Волині (друга половина XIX – початок XX ст.). – Житомир, 2006.
16. Łozowiuk I. Bibliografia artykułow naukowych ogłoszonych w «Wołyńskich Eparchialnych Wiadomościach» // Rocznik Wołyński. – Równe, 1938. – Т.VII.

Лукашук В.С. ЖУРНАЛ «ВОЛЫНЬСКИЕ ЕПАРХИАЛЬНЫЕ ВЕДОМОСТИ» КАК ИСТОЧНИК К ИЗУЧЕНИЮ ПРОБЛЕМ ВОЛЫНЬСКОГО РЕГИОНА ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX - НАЧАЛА XX ВЕКА.

В статье рассматривается историко-краеведческое наследие неофициальной части журнала «Волыньские епархиальные ведомости». Анализируются краеведческие исследования и проблемы в освещении священников-краеведов Волыни на страницах журнала на протяжении второй половины XIX - начала XX ст.

Ключевые слова: священники - краеведы, неофициальная часть, «Волыньские епархиальные ведомости», историко-краеведческое исследование, историко-статистические описания, уездные города.

Lukashuk V.S. «VOLYNSKIJE YEPARHIALNYJE VEDOMOSTI» (VOLYN' EPARCHIAL JOURNAL) AS THE SOURCE TO STUDY THE ISSUES OF THE VOLYN REGION IN THE 2ND HALF OF 19TH – BEGINNING OF 20TH CENTURY.

The article reviews the historical and regional ethnographical legacy of the unofficial part of the journal «Volynskije yeparhialnyje vedomosti». The analysis is made of the ethnographical studies

.....
and issues as presented by the priests –regional ethnographers published in the journal during the second part of the 19th – beginning of 20th century.

Keywords: priests–regional ethnographers, unofficial part, «Volynskije yeparhialnyje vedomosti», historical and regional ethnographical studies, historical and statistical reviews, district (uyezd) towns.

УДК 94 (477) «18/19»–058.237:930.1

О.І. Лука

**ПОЛІТИЧНІ НАСТРОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ УКРАЇНИ У КІНЦІ ХІХ–НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.:
ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

В статті проаналізовано ступінь дослідження політичних настроїв інтелігенції України на рубежі ХХ ст.

Ключові слова: інтелігенція, суспільно-політичні процеси, політичні настрої, русифікація, історіографія

На початку ХХІ ст. українська історична наука активізувала вивчення морально-політичного стану населення у різні періоди історії. Поступово увагу вчених привертає так звана «суб'єктивна історія», що вивчає такі факти розвитку історичного процесу, як масову свідомість, менталітет, моральний стан народу, його суспільні настрої і духовний розвиток. Саме історія трансформації масової свідомості мешканців України тривалий час залишалася найменш вивченою стороною життя населення. Сучасна історіографія визначає, що соціальні установки та психологічні орієнтації людей є самостійним фактором суспільного розвитку, оскільки вони впливають на особливості соціальної поведінки і в значній мірі визначають механізми прийняття політичних рішень владою. Будь-який суспільний режим не може існувати без підтримки суспільної думки. Царат тривалий час ефективно використовував різноманітні механізми впливу на свідомість громадян – від пропаганди до терору. Йому вдалося сформувати у суспільстві відповідні настрої, які працювали на підтримку його авторитету. Цей процес також спрямовувався проти інтелігенції України з метою знищення відцентрових течій та скерування прагнень освічених людей у вигідне для правлячого режиму русло.

На сьогодні практично не існує наукових праць, в яких здійснювалося б комплексне дослідження політичних настроїв інтелігенції на рубежі ХХ ст. Характерною особливістю як української, так і зарубіжної історіографії вивчення політичних настроїв інтелігенції України у кінці ХІХ – на початку ХХ століття є фрагментарність дослідження. Як правило предметом попередніх досліджень виступали окремі аспекти морального стану осіб інтелектуальної праці, які включали ставлення до українського національного руху, культурницького руху (видавничого, просвітницького, мистецького діяльності), участі у революційних подіях.

Початок дослідження окремих аспектів обраної проблеми припадає на рубіж ХІХ – ХХ сторіччя. Роботи, написані учасниками подій, передають певні спрямування політичних настроїв інтелігенції України, пов'язаних у першу чергу із культурницькою діяльністю [1]. Революція 1905-1907 років, частково скасувавши обмеження українського друкованого слова, створила передумови для розвитку українознавчих студій. Саме у цей період починають з'являтися дослідження, автори яких досліджують різні аспекти діяльності представників інтелігенції, торкаючись висвітлення її морально-політичного стану. Головним чином увага авторів була прикута до вивчення ментальності українського народу та визначення місця інтелігенції у можливих державотворчих, культурно-освітніх процесах [2].

Серед робіт дорадянського часу варто звернути увагу на дві, діаметрально протилежні у своїх концептуальних підходах, праці. Це, по-перше, дослідження В.Дорошенка, яке було чи не першою спробою комплексного дослідження українського руху в культурницькому і політичному аспектах із вивченням політичних настроїв інтелігенції. По-друге, книга київського цензора С.Щоголева, яка поруч із численними шовіністичними висловлюваннями містила багатий і добре класифікований матеріал та висновки щодо тенденцій розвитку українського руху [3].